

4. Німчук В.В. Мовознавство на Україні в XIV – XVII ст. / В.В. Німчук – К.: Наукова думка, 1985. – 223 с.
5. Ремнева М.Л. Литературный язык древней Руси. Некоторые особенности грамматической нормы / М.Л. Ремнева. – М.: Изд-во МГУ, 1988. – 148 с.
6. Русанівський В.М. Джерела розвитку східнослов'янських літературних мов / В.М. Русанівський. – К.: Наукова думка, 1985. – 231 с.
7. Селищев А.М. Старославянський язык. – ч. 2 / А.М. Селищев. – М.: Гос-ное уч.-пед. изд-во Мин-ва просвещения РСФСР, 1952. – 206 с.
8. Соболевский А.И. Лекции по истории русского языка / А.И. Соболевский. – М.: Едиториал УРСС, 2005. – 328 с.
9. Толстой Н.И. История и структура славянских литературных языков / Н.И. Толстой. – М.: Наука, 1988. – 239 с.
10. Хабургаев Г.А. Старославянський язык / Г.А. Хабургаев. – М.: Просвещение, 1986. – 288 с.
11. Шимко О.В. Вплив церковнослов'янської мови української редакції на московську книжно-писемну традицію / О.В. Шимко // Мовознавство. – 2007. – №2. – С. 26 – 36.

Oleksandr Bilykh

Forms of imperative mood in the Ukrainian edition of the Church Slavonic language of the early XVI- XVII cc.

In the article, on the ground of manuscripts, formation of imperative mood forms in the Ukrainian editions of the Church Slavonic language of the end of the XVI till XVII century is analyzed, peculiarities of these forms in comparison with corresponding Ukrainian ones are determined. The conclusion about partial influence of the Ukrainian language on these forms is made.

Key words: the Old Ukrainian language, the Ukrainian edition of the Church Slavonic language of the XVI till XVII century, imperative mood.

Андрій Панаськов

ДІАХРОНІЯ АНГЛІЙСЬКИХ НОМІНАЦІЙ СУДОЧИНСТВА

Стаття присвячена дослідженню динаміки словника номінацій цивільного процесуального права в англійській мові. Проведено порівняльний аналіз періодів формування номінацій з періодами розвитку історії англійської мови, (Г. Світ та Р. Моріс). Запропонована етимологічна структура номінацій цивільного процесуального права в британському варіанті англійської мови.

Ключові слова: етимологія, номінація, цивільне процесуальне право, таксономія, онтогенез.

Розвиток юриспруденції вимагає постійного вдосконалювання її термінологічної системи. Дослідженню проблем етимології, функцій, семантики, деривації термінів присвячені праці В. Виноградова, Д. Ушакова, О. Реформатського, В. Лейчика, Т. Кияка, Т. Панько, Ф. Циткіної, З. Куделько, А. Д'якова та ін. Однак лексику процесуального права англійської мови не розглядали в площині динамічної семантики (С. Оськіна, Т. Ускова). Англійські номінації цивільного процесуального права до цього часу досліджували в межах однієї етнокультурної спільноти, що залишає певні лакуни при глобалізації правничих процесів.

Актуальність та значущість теми дослідження зумовлена необхідністю адекватної мовної реалізації дії правових норм та законів у системі міжнародних зв'язків, потребою укладання лексикографічних посібників. Онтогенез номінацій судочинства в різних регістрах дискурсу (офіційного, наукового та художнього), генетичні джерела термінів судочинства та їхня семантична еволюція в процесі термінологічної міграції в інший контекст перебувають у фокусі нашого дослідження.

Мета статті – визначити онтогенез номінацій судочинства в англійській мові, що є підґрунтям для їхнього системного опису. Для дослідження фактологічного матеріалу ми використовували дискриптивний метод, метод лінгвістичного моделювання, етимологічний аналіз, структурно-семантичний аналіз та кількісний аналіз.

Різні аспекти юридичної лексики як складової спеціального регістру сучасної англійської мови вивчали чимало дослідників. Т. Скуратовська досліджує особливості аргументації в американському судовому дискурсі як комунікативній діяльності суб'єкта в триєдності вербального, невербального й екстралінгвістичного [7]. Комплекс англійських мовних засобів, які використовують для позначення

логічних понять та культурних концептів в галузі права, виокремлений Г. Пиж [4]. С. Оськіна зосередила увагу на лінгвістичних та екстралінгвістичних особливостях англійської термінології цивільного процесуального права [3]. Вивченню номінативно-когнітивних та семантико-дискурсивних характеристик термінів комерційного права в англійській мові присвячена праця І. Сапожник, де вона встановила закономірності утворення, вживання та функціонування термінів, що входять до сучасної терміносистеми комерційного права [6]. Г. Ляшук визначає семантичну структуру термінів на позначення правових понять в українській та англійській мовах з метою встановлення закономірностей мовної об'єктивації систем юридичних понять як реєстрових одиниць лексикографічних джерел тлумачного характеру в цих мовах [2]. Специфіку функціонування термінів новітніх інформаційних технологій у метамові юриспруденції в російській мові та американському варіанті англійської мови виокремлює Н. Саковська [5]. Робота Т. Ускової присвячена вивченню фреймової структури та закономірностей організації англійської терміносистеми кримінального права у когнітивно-дискурсивному аспекті [8].

Проте інтегральне вивчення з застосуванням етимологічного, структурного, семантичного, когнітивного та дискурсивного аналізів номінацій судочинства в англійській мові на матеріалі художніх текстів та офіційних документів ще не здійснено. Необхідність у ньому не викликає сумніву, адже нині в центрі уваги вчених є мовні та культурологічні аспекти вивчення номінацій на національному й міжнародному рівнях, що й становить наукову новизну дослідження.

Соціолінгвістичний аспект англійських номінацій судочинства дозволяє виділити періоди їх формування, становлення й розвитку, а також визначити екстралінгвістичні причини змін.

Номінації судочинства складають шар лексики, що обслуговує правознавство та пов'язаний з правосуддям як сферою професійної діяльності. Особливості термінології судочинства порівняно з іншими термінологічними системами виявляються у своєрідності словотворчих моделей, у характерному для неї співвідношенні іншомовних та національних елементів, у специфіці її становлення й розвитку. Традиційно до термінології судочинства відносять назви предметів, дій, явищ, осіб і т.і., які мають безпосереднє відношення до судового процесу, наприклад, *affidavit, capias, docket sheet, affirm, enjoin, disclaim, law, decree, judgement, case, judge, witness*.

Система англійських номінацій судочинства формувалася упродовж століть і продовжує розвиватися, постійно змінюється, але одночасно це єдина цілісна система, яка функціонує й міняється разом із соціумом.

У процесі історичного розвитку відбувається розширення семантики загальноживаних юридичних систем на базі відповідних наукових дефініцій. Причому слова, які протягом століть зберігали кореневу морфему, надалі здобувають можливості різнопланової деривації, зокрема можуть оформлятися іншими суфіксами, здебільшого не втрачаючи первісного значення.

У формуванні досліджуваних номінацій ми виділяємо п'ять періодів відповідно до розвитку правової науки цивільного процесу.

Перший період, який називають періодом англосаксонського права, тривав до 1066 року, коли Англія була завойована нормандцями. До цього часу закони писалися не по-латині, а англосаксонською мовою. Як і інші варварські закони, вони регулювали тільки дуже обмежені аспекти тих суспільних відносин, на які поширюється сучасна концепція права. Закони Етельберта, складені близько 600 року, включають усього 90 коротких фраз [1, с. 209–210]. Тому для цього періоду характерна термінологія, що виражає поняття звичаєвого права, заснованого на традиціях і правових звичаях англосаксонських племен і на практиці місцевих судів. До нормандського завоювання не було права, загального для всієї Англії.

Як показав проведений нами етимологічний аналіз термінології судочинства, до першого періоду належать 12% номінацій від загальної вибірки обсягом 2734 одиниці: *witness* (да. *witnes* "attestation of fact, event, etc., from personal knowledge"), *will* (да. *will, willa* від прогерм. *weljon (порівн. дфриз. *willa*, гол. *wil*, двн. *willio*, герм. *wille*, гот. *wilja* "will"), відноситься до *willan "to wish") [9].

Другий період (1066–1485) є періодом становлення загального права (*common law* або *comune ley* на нормандському жаргоні) і тому для нього характерна термінологія, пов'язана з формуванням цієї системи. *Comune ley*, або загальне право, на протипагу місцевим звичаям – це право, загальне для всієї Англії [1, с. 211]. Терміни становлять 47% від загальної кількості досліджуваних термінологічних одиниць. Оскільки судовий процес цього періоду провадився французькою мовою, лексика, пов'язана із судочинством і правовими відносинами, поповнювалася за рахунок запозичень із французької мови: *appeal* (зарєєстроване в 1297 року в юриспруденції в значенні "calling to a higher judge or court", з англ.-фр. *apeler* "to call upon, accuse", з лат. *appellare* "to accost, address, appeal to, summon, name"), *bailiff* (використовується приблизно з 1242 року, зі стфр. *baillif*, Зн. в. від *baillis* "administrative official, deputy"), *court* (використовується з 1175 року, зі стфр. *curt*, від лат. *cortem*, Зн.

в. від *cors* (раніше *cohors*) "enclosed yard" та за асоціацією з *curia* "sovereign's assembly"), у юриспруденції використовується з 1292 року через те, що ранні судові збори очолював монарх особисто). Ми вважаємо, що непрямі латинські запозичення через французьку мову склали основу сучасного цивільного процесуального права: *defendant* (від стфр. *defendre*, від лат. *defendere* "ward off, protect" (de- "from, away" + *fendere* "to strike, push"), *objection* (використовується з 1380 року, від стфр. *objection* (XIIв.), від лат. *obiectionem* (Н. в. *obiectio*), "a throwing or putting before", ім. дії від лат. *obicere* "to oppose").

Загальне право опинилося перед загрозою створення нової правової системи-суперниці – права справедливості (Law of Equity) [1, с. 218]. Розпочався **третій період** (1485–1832), де склад англійської судової термінології поповнювався за рахунок термінологічних одиниць для позначення судових органів і процесуальних понять, які з'явилися після злиття загального права й права справедливості в єдину систему права. На цей період припадає найбільша кількість номінацій – 37 % від загальної вибірки: *affirmation* (у юриспруденції термін квакерів, альтернатива "oath-taking", використовується з 1695 року), *bar* (у значенні "whole body of lawyers, the legal profession" використовується з 1559 року), *exhibit* (у значенні "document or object produced as evidence in court" використовується з 1626 року), *verdict* (вживається з 1533 року, від сер.англ. *verdit* (1297), "a jury's decision in a case" від англ.-фр. *verdit* (стфр. *voirdit*), від *ver*, *veir* "true" + *dit*, дієприк. мин. часу від *dire* "to say"). Термінологічну лексику цього періоду утворювали, в основному, шляхом позначення нових понять запозиченими термінами латинського й французького походження.

Четвертий період (1832–1999), який називають сучасним, пов'язаний із розвитком ідей демократії й небаченим дотепер розвитком законодавства. В 1832, 1833 і 1852 роках відбулися радикальна реформа й модернізація права й судової системи. В 1873-1875 роках організація судів також була значно модифікована. Акти про судоустрій (Judicature Acts) ліквідували формальну відмінність між судами загального права й канцлерськими судами справедливості. Усі англійські суди одержали право застосовувати норми загального права та норми права справедливості [1, с. 223–224]. Змінився й лексичний склад мови судочинства, що призвело до виникнення термінів для позначення нових судових органів. Їх кількість – 2 % від загальної кількості термінів: *trover*, *law-abiding*. Лексичний склад мови судочинства в цей період розширився за рахунок термінів створених синтаксичним способом (термінологічних комбінацій): *plea bargaining*, *hung jury*, *litigation friend*, *pending litigation*, *claim form*.

Виділення **п'ятого періоду** зумовлене запровадженням Правил цивільного судочинства, внаслідок чого була визначена термінологія, що відбиває поняття процесуальних дій та позначає осіб-учасників судового розгляду. Правила цивільного судочинства 1998 року, що діють із 26 квітня 1999 року, як зазначається в пункті 1.1., «є новим процесуальним кодексом, що має головною метою забезпечити суду можливість вирішувати справи справедливо». При цьому англійське процесуальне право продовжує динамічно розвиватися. З моменту набрання чинності Правилами цивільного судочинства в них (станом на січень 2010 року) було внесено 51 доповнення, останнє з яких набуде чинності 6 квітня 2010 року. На цьому етапі розвитку англійські номінації судочинства складають 1 % від загальної кількості досліджуваних термінологічних одиниць. Терміни використовуються для вираження вже існуючих понять у цивільному процесі. Імовірно, причина такої реформації термінології полягає насамперед у прагненні впорядкувати, скоротити кількість термінів-синонімів.

Термін *claimant* (*позивач*) замінив термін *plaintiff* (*позивач*). Терміни *petitioner* (*позивач*) і *respondent* (*відповідач*) використовуються для позначення сторін у справі тільки при подачі позову у відділення Високого суду в сімейних справах. Таким чином, термін *petitioner* витиснув термін *complainant* (*позивач, що подає позов у відділення Високого суду у сімейних справах*). Склад термінів в англійській термінології судочинства завжди був зумовлений екстралінгвістичними факторами, а саме розвитком цивільного процесуального права.

Одна з гіпотез, запропонованих у нашому дослідженні, полягає в тому, що зазначена періодизація номінацій не збігається з традиційними періодизаціями історії англійської мови.

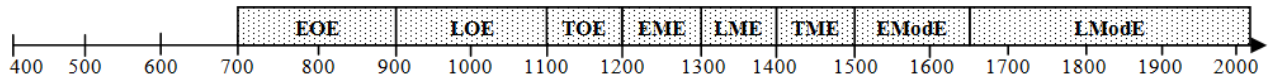
Уперше канонічна таксономія Генрі Світа з'являється в його праці *New English grammar*, де він виокремлює три етапи в історії англійської мови і спочатку розташовує їх таким чином: давньоанглійський період: "період повних закінчень" (напр., *mona*, *sunne*, *sunne*, *stanas*); середньоанглійський період: "період редукованих закінчень" (напр., *none*, *sunne*, *sune*, *stones*); новоанглійський період: "період втрачених закінчень" (напр., *moon*, *sun*, *son*, *stones*). [10, с. 15–16]

З часом він удокладнює свою класифікацію, виокремлюючи вісім періодів. Кожний період додатково позначений протипічним текстом чи автором: ранній давньоанглійський період (Alfred), 700-900 (EOE); пізній давньоанглійський період (Aelfric), 900-1100 (LOE); перехідний давньоанглійський період (Lagamon), 1100-1200 (TOE); ранній середньоанглійський період (Ancren

Riwe), 1200-1300 (EME); пізній середньоанглійський період (Chaucer). 1300–1400 (LME); перехідний середньоанглійський період (Saxton), 1400–1500 (TME); ранній новоанглійський період (Shakespeare), 1500–1650 (EModE); пізній новоанглійський період (без прототипу), 1650– теперішній час (LModE).

Ми пропонуємо розташувати писемні пам'ятки на темпоральній вісі, яка відображає діахронію англійської мови, що може слугувати для виокремлення динаміки номінацій [див. схему 1]:

Схема 1. Періодизація історії англійської мови за Г.Світом

Річард Моріс наводить порядкові номери, дати періодів та деякі характеристики більшості з них в своїй монографії *Historical outlines of English accidence* (1882) [10, с. 14–15].

Періодизація історії англійської мови за Р.Морісом [див. схему 2]: **"перший період"** (450–1100); більше синтетичний ніж аналітичний, категорія роду, відмінювання іменників, закінчення інфінітиву на *-an*, префікс дієприкметника минулого часу *ge-* і т.д. (1st);

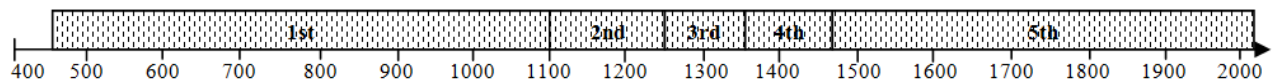
"другий період" (1100–1250); закінчення *-a*, *-o*, *-u* переходять в *-e*. артикль $> \beta e$, в множині у іменників *-es* заміщує закінчення слабкої відміни *-en*; об'єднання категорії роду, інфінітив втрачає *-n*. (2nd);

"третій період" (1250–1350); артикль все ще відмінюється, подальше об'єднання категорії роду, закінчення іменників множини *-en/-es* взаємозамінні, втрата двоїни, закінчення дієприкметника теперішнього часу *-inge*. (3rd);

"четвертий період" (1350–1460); $Ic(h) > I$, давальний та знахідний відмінки об'єднуються в один – давальний (*him/hine > him*, etc.), втрата закінчення інфінітива, займенники *they*, *their*, *them* (4th).

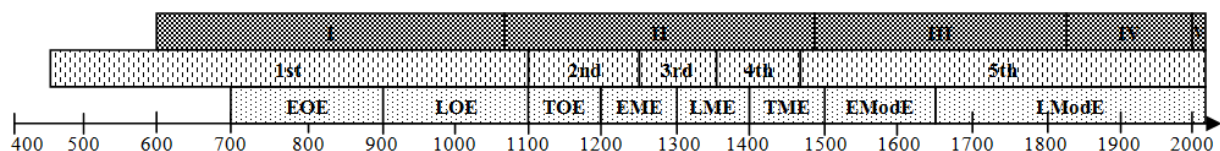
"п'ятий період"; поділяє на два підперіоди: (1) 1460–1520 та (2) 1520–теперішній час; характеристика відсутня. (5th).

Схема 2. Періодизація історії англійської мови за Р. Морісом

У процесі порівняльного аналізу запропонованих схем та таксономій періодів наша гіпотеза про те, що наша класифікація періодів формування системи номінацій англійського цивільного процесуального права не співпадає з традиційними періодизаціями історії англійської мови, знаходить своє підтвердження. [див. схему 3]

Схема 3. Порівняльний аналіз періодизацій

Періодизація розвитку системи номінацій судочинства в англійській мові

Періодизація історії англійської мови за Р. Морісом

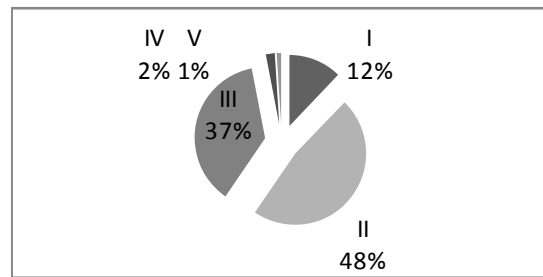

Періодизація історії англійської мови за Г. Світом

Аналіз фактологічного матеріалу показав, що терміни судочинства доцільно диференціювати за походженням їх основ. Це терміни, які є споконвічними лексемами (напр., *witness*, *bailiff*), що мають латинську (напр., *jury*, *prosecute*) і французьку (напр., *court*, *judge*) основи. При цьому ми зафіксували в англійській мові непряме запозичення більшості термінів з латинською основою через старофранцузьку (напр., *defendant*, *claim*).

З наведених свідчень випливає, що більшість утворених термінів судочинства припадає на другий і третій періоди [див. схему 4], що можна пояснити екстралінгвістичними факторами. Англійське право переживало в ті періоди реформування правової системи: утворювали нові судові органи й у зв'язку із цим вводилися нові судові посади, змінювали й запроваджували нові процесуальні норми, правила судової процедури й форми позовів.

Схема 4. Етимологічна структура системи номінацій судочинства в англійській мові

Питання дослідження юридичної терміносистеми розглядали переважно в рамках структурно-семантичного аналізу, у системі дискурсу. Ми вперше досліджуємо проблеми функціонування термінології судочинства в художньому й офіційному дискурсі, а також семантичного поля термінології судочинства в структурі художнього дискурсу.

У зв'язку з певною методологією дослідження важливим є розгляд семантичних полів, зокрема за рівнем (ступенем) їх термінологічності, чому й буде присвячено наше подальше дослідження. Можна розглядати семантичні поля за ступенем термінологічності або за ступенем збереження семантичного значення в певній галузі, а також за прагматикою контексту. У художньому дискурсі термін судочинства може зберігати своє значення повністю або частково чи повністю його втрачати.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Давид, Р. Основные правовые системы современности / Р. Давид, К. Жоффре-Спинози ; пер. с фр. В. А. Туманова. – М. : Междунар. отношения, 1999. – 400 с.
2. Ляшук А.М. Семантична структура юридичних термінів української та англійської мов : дис. ... канд. філол. наук: 10.02.17 / Ляшук Анна Миколаївна.– Кіровоград, 2007. – 335 с.
3. Оськина С.Д. Актуальные проблемы развития и современного состояния английской терминологии гражданского процессуального права : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04 / Оськина Светлана Дмитриевна. – Омск, 2007. – 187 с.
4. Пыж А.М. Функционально-прагматические и дискурсивные аспекты использования английской юридической терминологии : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04 / Пыж Анна Михайловна. – Самара, 2005. – 184 с.
5. Саковская Н.В. Специфика двуязычной базы данных для подязыка юриспруденции : применительно к русскому и американскому варианту английского языка : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.21 / Саковская Наталья Валерьевна. – Москва, 2007. – 225 с.
6. Сапожник І.В. Номінативно-когнітивні та семантико-дискурсивні характеристики термінів комерційного права в сучасній англійській мові : дис. ... канд. наук: 10.02.04 / Сапожник Ірина Володимирівна .– Чернівці, 2007 – 403 с.
7. Скуратовська Т.А. Аргументація в американському судовому дискурсі (на матеріалі справ за участю суду присяжних): дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04 / Скуратовська Тетяна Анатоліївна. – К., 2002. – 196 с.
8. Ускова Т.В. Когнитивно-дискурсивные особенности англоязычной юридической терминологии : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04 / Ускова Татьяна Владимировна. – Москва, 2008. – 191с.
9. Online Etymology Dictionary. – Режим доступу : <http://www.etymonline.com>. – Назва з екрану.
10. Taavitsainen , Irma. Placing Middle English in Context. – New York : Mouton de Gruyter, 2000. – 518 p.

Andriy Panaskov

The diachrony of English courtroom nominations

The article focuses on the dynamics of the civil procedure vocabulary in English. A comparative analysis of the periods of English courtroom nominations formation and the periods of the English language development (H.Sweet, R.Morris) is suggested. The etymological structure of civil procedure nominations in British English is presented in the paper.

Key words: etymology, nomination, civil procedure, taxonomy, ontogenesis.